

VIRTUS

25 | 2018

Nikolaj Bijleveld

Adel over grenzen heen

Een interview met Violet Soen

231

Violet Soen bekleedt de leerstoel in vroegmoderne geschiedenis aan de KU Leuven. De historica richt zich in haar onderzoek en onderwijs met name op de Spaanse monarchie, Frankrijk en de Lage Landen. Haar onderzoek is meerdere malen bekroond, ze bekleedt enkele (internationale) bestuursfuncties, is lid van de Jonge Academie van Vlaanderen en betrokken bij meerdere onderzoeksprojecten. Naarmate zij zich steeds verder verdiepte in de religieuze en politieke geschiedenis drong de adel zich steeds meer aan haar op als een stand waar ze niet omheen kon en die zich bovendien bij uitstek leende voor de vragen die zij aan het verleden, maar ook aan het heden, wil stellen.

Voor haar onderzoek bezocht Violet Soen archieven in landen als Spanje, Engeland en Frankrijk en was ze verbonden aan onderwijsinstellingen in onder meer Florence, Rome, Parijs en Berkeley. Wanneer ik haar spreek, is ze zojuist teruggekeerd van een verblijf van zes maanden in Berkeley. Als gashoogleraar bekleedde zij de Peter Paul Rubens Chair van de University of California, in het leven geroepen om de geschiedenis van de Lage Landen zichtbaarder te maken binnen de programma's van 'European studies' en 'Dutch Studies'. Voor een gepassioneerd historica die zich concentreert op de beweging van personen en ideeën langs en over politieke grenzen in de Spaans-Habsburgse wereld was het daar ideaal toeven. Met een vaste staf van circa honderd historici zijn er op het departement geschiedenis veel mogelijkheden voor samenwerking en discussie. Violet Soen geniet hiervan. Samenwerken met collega-historici vindt ze vooral iets van de laatste tijd. 'Toen ik als doctoraalstudent begon, schermde iedereen zijn eigen onderzoek af. Tegenwoordig delen we onze bronnen, zetten we gezamenlijke onderzoeksprojecten op en werken we in teams, omdat het besef steeds meer daagt dat we maar een klein deel van die complexe puzzel leggen.'

Violet Soen in toga van de University of California, Berkeley. Op de achtergrond 'The Campanile', symbool van de universiteit (*private collectie*)

Berkeley bleek onverwacht ook te beschikken over een heel aantal bronnen die pasten bij de onderzoeksinteresses van Violet Soen, soms aangeschaft dankzij een rijke mecenas of door een bibliofiel. 'Er was bijvoorbeeld een collectie handschriften van de Spaanse familie Fernán Núñez, met stukken over het Gulden Vlies geschreven door *flamencos* aan het Spaanse hof. Vanwege de taalbarrière had niemand deze ooit bestudeerd. Te mooi voor mij om zomaar te laten liggen.' Dankzij haar expertise kon ze zo de bibliothecaris helpen bepaalde stukken beter in hun context te plaatsen.

Zoals voor zo veel adelshistorici geldt, was het ook voor Violet Soen 'en cour de route' dat ze zich op het terrein van de adelsgeschiedenis begaf: 'Mijn promotieonderzoek richtte zich aanvankelijk helemaal niet op de adel als sociale groep, maar startte met de vraag hoe politieke en religieuze verzoening plaatsvond aan het begin van de Nederlandse Opstand, en hoe daarover werd onderhandeld. Al snel werd me duidelijk dat de vredesonderhandelingen niet louter rationeel te begrijpen waren, in de zin dat het ene politieke of religieuze besluit beter was dan het andere, maar dat de hoofdonderhandelaars vaak edellieden waren die een eigen agenda hanteerden en de uitkomst van de vredehandel in die richting bepaalden. Toen ik besloot deze nieuwe component binnen te brengen in mijn doctoraatsonderzoek, werd mijn promotor zaliger, Jan Roegiers, het perfecte klankbord. Hij was niet alleen religiehistoricus maar ook familievriend en archivaris van de Arenbergs, waardoor hij me honderduit kon vertellen over adel in het verleden én vandaag. Zo is mijn onderzoek naar de vredesonderhandelingen ook een studie naar de adellijke verzoeningspogingen geworden.'

Daarmee richtte Violet Soen zich aanvankelijk op de rol van adel in het proces van staats-

vorming, en op het cliché dat de loyaal gebleven katholieke adel het regime van Filips II in het zuiden gered zou hebben. ‘Vaak veronderstellen we dat de processen van staatsvorming in deze periode niet begrepen kunnen worden zonder te zeggen dat de vorst en zijn adel intern een lijn trekken’, zo vertelt Violet Soen enthousiast. ‘Maar in de praktijk blijkt er juist sprake te zijn van veel spanning tussen de koning en de adel, maar ook binnen de adel. Tijdens de Opstand gaat het veel vaker om clans en klieken die op elkaar reageren: Oranje-Nassau tegen Croÿ-Aarschot, dat geslacht dan weer tegen Lalaing enzovoort. Soms zijn dat vetes die al sinds de middeleeuwen spelen, en het maakt van de adel allesbehalve een homogene groep. Je ziet dat deze geslachten proberen hun eigen invloed en goederen te verdedigen en proberen zo ongeschonden mogelijk uit het conflict te komen. We kunnen ook niet zomaar poneren dat een “katholieke” adellijke familie als de Arenbergs kritiekloos kiest voor de Habsburgers, zoals zo vaak wordt gesteld. Uit mijn onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat moeder Arenberg aan het begin van de Opstand haar zoon en erfgenaam opdraagt: blijf jij maar in Arenberg, in het Heilige Roomse Rijk zodat je je niet compromitteert. Zij zal in de Lage Landen alle kastanjes uit het vuur halen terwijl zoonlief ver van het politieke schouwtoneel blijft zodat, ongeacht hoe de machtsstrijd afloopt, de familie ongeschonden uit het conflict komt.’

Dit voorbeeld toont meteen ook waarom Violet Soen zich vandaag bezighoudt met de vraag hoe de adel zich verhoudt tot opkomende grenzen. ‘Juist in de Lage Landen wordt de adel vaak bestudeerd in de regionale context, of men onderzoekt de supra-provinciale adel en vraagt zich dan af in hoeverre de adel die zich vestigde aan het hof nu Bourgondisch of Habsburgs was. In deze twee gevallen beperkt men zich tot één provincie of één staatsverband. Maar ik vind het essentieel te kijken naar hoe de adel zich bewoog in het vroegmoderne Europa, en daarbij politieke grenzen oversteeg. Dat is wat anders dan het klassieke adelsonderzoek dat bij voorkeur een geografisch kader afbakt. Ik volg families en familieleden over grenzen heen en zie hoe zij Europees opereren, spelers zijn die grenzen mede trekken, maar deze zelf ook heel nadrukkelijk negeren bijvoorbeeld in relatie tot grondaanschaaf en huwelijksallianties. De bestudering van de grensgebieden, zo ben ik overtuigd geraakt, biedt ons de mogelijkheid om de adel goed te begrijpen.’

Er zijn vele voorbeelden van deze transregionaal opererende families: ‘Het huis Croÿ bijvoorbeeld toont hoe belangrijk het is zich niet te beperken tot het blikveld van de Bourgondische of Habsburgse staatsvorming om zo tot nieuwe resultaten te komen. De katholieke familie wordt vaak opgevoerd als trouwe aanhangers van de Bourgondisch-Habsburgse dynastie en als tegenstanders van prins Willem van Oranje tijdens de Nederlandse Opstand. Toch ageren ze tegelijkertijd ook tegen bepaalde beslissingen van de katholieke vorst Filips II, zoals de Raad van Beroerten en de Tiende Penning. Als ze dan in een moeilijke positie geraken, vluchtten ze altijd naar hun gebieden in Frankrijk of Lotharingen, om pas weer op te duiken wanneer ze na succesvolle afgeronde onderhandelingen terug in gratie van de vorst waren gekomen. Net zoals bij de Arenberg zien we dat familiebezittingen in verschillende staatsverbanden belangrijke politieke pasmunten worden.’

De historica raakt ‘er steeds meer van overtuigd dat grensoverschrijdend grondbezit een heel nadrukkelijke strategie is. Je ziet dat de adellijke families wikken en wegen en zich voortdurend de vraag stellen wat voor hen strategisch is. Dan gaat het om grondaankopen, huwelijksverbintenissen en coalitiesluiting die niet volgens de bekende scheidslijnen lo-

pen maar heel nadrukkelijk over de politieke grenzen heen gaan. Door deze families vanuit een grensoverschrijdend perspectief te bestuderen zien we nieuwe verbanden. Staten waren geen vast gegeven. Als modern mens hebben we vaak de neiging teleologisch naar het verleden te kijken, maar voor een edelman in de vroegmoderne tijd speelde voortdurend de vraag hoe te reageren op veranderingen van grenzen en machtsverhoudingen. Hij wist niet wat er zou gebeuren en zijn strategie was er dan ook op gericht voorbereid te zijn op elk denkbaar scenario. Dat was de kracht van transregionaal opererende families.’

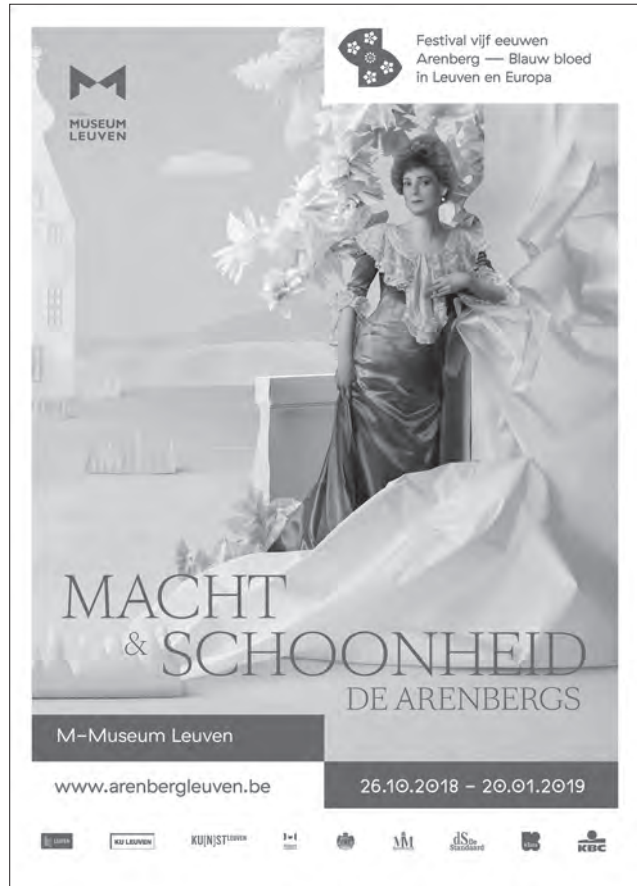
Deze grensoverschrijdende politiek is ook een belangrijke dimensie tijdens de godsdienstoorlogen in de Nederlanden en Frankrijk, zoals opnieuw blijkt uit het voorbeeld van de zogenaamde ultrakatholieke Croÿ's. ‘Filips III van Croÿ, hertog van Aarschot, zit op een bepaald moment in Aachen en weigert terug te keren naar de Nederlanden. Zijn positie in de grensstad gebruikt hij niet toevallig om zijn zoon Karel te laten huwen met de calvinistische Marie de Brimeu, want dat huwelijk brengt nog meer goederen op de grens tussen Frankrijk en de Nederlanden binnen de familie. Die zoon wordt ook protestants en vlucht naar de enclave van Sedan, terwijl hij op weg daar naartoe de Franse bezittingen van zijn vader bezoekt. Die zoon zal zich later weer bekeren tot het katholicisme, maar het moge duidelijk zijn: het huwelijk met de protestantse vormde geen probleem voor de zeer katholieke hertog zolang de erfenis van beide families in het grensgebied maar samenkwam. Overal in de lage landen zien we dat familieleden ondanks confessionele verschillen contact met elkaar hielden en de dynastieke belangen in het oog hielden.’

234

Daarbij was er een hoger doel, aldus de historica: ‘deze strategieën dienden ter behoud van de familie op lange termijn. De term ‘dynastic identity’, onlangs nog door Liesbeth Geevers en Mirella Marini gebruikt voor een belangrijk conferentievolume (*Dynastic identity in early modern Europe* (Farnham, 2015)), lijkt hier toepasselijk, alhoewel er enige verwarring kan optreden omdat deze door historici vaak uitsluitend voor vorstenhuizen wordt gebruikt. Maar ik zie in de vroegmoderne tijd dat de edelen handelen en denken vanuit de familie en dat zo’n familie opereert als een huis met een naam die moet worden doorgegeven. Alle telgen in een geslacht worden opgeleid om ervoor te zorgen dat het geslacht ook de volgende generatie haalt. Soms slaagt een familie daar niet in als gevolg van interne factoren zoals het ontbreken van erfopvolging, of door externe factoren als een verkeerde politieke keuze die leidt tot een executie. Dan worden manieren gezocht, en vaak gevonden, soms over landsgrenzen heen, om toch het voortbestaan van de tak te garanderen. Dat dynastieke denken op familieniveau geldt voor zowel de hoge als de lage adel, en het verklaart meteen ook waarom er binnen de adelsgroep zoveel vetes uitgevochten worden.’

‘Daarmee’, zo stelt Violet Soen, ‘nuanceert mijn onderzoek ook het vaak karikaturale denken over adel en over grenzen. Zien we in het nieuws Calais opduiken als verzamelplaats voor migranten, dan is het goed om te benadrukken dat deze stad al veel langer functioneert als grensplaats, en dat vluchtelingenstromen toen in beide richtingen gingen. Zo haalt de geschiedenis je uit de waan van de dag en leert je dat wat vanzelfsprekend lijkt helemaal niet zo vanzelfsprekend is.’ Violet Soen benadrukt dan ook dat ze het een voorrecht vindt met het geschiedvak bezig te zijn. Ze probeert de eerstejaarsstudenten die ze college geeft ook in te laten zien dat historici een rol hebben in de maatschappij ‘die teveel op de korte termijn denkt en het heden verabsoluteert.’ Ze benadrukt dat je als academicus niet in een ivoren

Affiche van de tentoonstelling 'Macht en schoonheid – De Arenbergs' van 26 oktober 2018 tot 20 januari 2019 in M-Museum Leuven. Voor deze tentoonstelling zijn verspreide topstukken uit de vroegere collectie van het geslacht Arenberg bijeengebracht (*M-Museum Leuven*)

235

toren mag leven, maar juist naar buiten moet met je onderzoek. Met veel plezier en enthousiasme haalt ze dan ook de tentoonstelling in Leuven over de Arenbergs aan. Niet alleen vanwege de prachtige stukken die zijn tentoongesteld, maar ook omdat de familie niet zozeer de Leuvense maar de grensoverschrijdende connecties voor het voetlicht brengt. ‘Zo laat een museum via entertainment het publiek nadenken over het langetermijnperspectief van veranderende grenzen. Dan is geschiedenis op z'n best, als het mensen inspireert dingen niet als vanzelfsprekend te zien.’

Dr Nikolaj H. Bijleveld is a staff member of the University of Groningen. He publishes on elites, religion and nationalism in the Netherlands and Denmark in the modern period.

University of Groningen, P.O. Box 800, 9700 AV Groningen, the Netherlands – n.h.bijleveld@gmail.com

- Adellijke echo's? De invloed van de adel op de ontwikkeling van buitenplaatsen langs de rivieren van het Amstelland en de Oude Rijn 9
Gerrit van Oosterom
- Het Staatse ambassadegebouw in de zeventiende eeuw. Het logement van Hendrick van Reede van Renswoude in Madrid, 1656-1669 29
Maurits Ebben
- Naar het Oosten. Geografische verschillen in het ledenbestand van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, 1640-1840 57
Renger E. de Bruin
- De Belgische orangistische adel I. De zuidelijke adel in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) 79
Els Witte
- The Bentinck family archives. Highlights and suggestions for further research 103
Menoucha Ruitenberg
- Bildung und Erziehung. Zur Bedeutung zweier Schlüsselkategorien für Charlotte Sophie Gräfin Bentinck 114
Christina Randig
- Charlotte Sophie, Joseph Eckhel and numismatics 127
Daniela Williams
- Craignez honte*. The Bentinck coats of arms and their use as an expression of the cross-border character of the family 144
Olivier Mertens
- Fathers and Sons. A sketch of the noble life forms of the Bentincks in the period of the Great Wars in Europe (1672-1748) 162
Yme Kuijper
- Van wapenbord tot koningsboek. Herinnering, herstel en herbestemming in de heraldiek van het Gulden Vlies (1559-1795) 179
Steven Thiry

25 | 2018

9 789087 047870